

**INVESTITSIYA RESURLARI VA HUDUDIY KAMBAG'ALLIK
DARJASINI IQTISODIY NATIJADORLIK MUVOFIQLIGI ASOSIDA
BAHOLASH**

Nabiyev Olimjon Abdisalomovich

Qarshi davlat universiteti dotsenti

nabievolim1984@gmail.com

Hududiy investitsiya siyosatini baholashda eng muhim metodologik muammolardan biri jalb qilingan resurs hajmi bilan undan shakllanayotgan iqtisodiy natijani bir ko'rsatkich doirasida aralashtirib yubormaslikdir. Investitsiya yuqori bo'lgan hududni avtomatik ravishda yuqori natijador, investitsiya past bo'lgan hududni esa past samarador deb baholash hududning ishlab chiqarish tuzilishi, mehnat bozori, infratuzilma va mahalliy iqtisodiy aloqalarini e'tibordan chetda qoldiradi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 23-sentabrdagi PF-143-son Farmonida barqaror bandlik, yuqori daromad, tadbirkorlik va hududlar infratuzilmasini rivojlantirish kambag'allikni qisqartirishning kompleks yo'nalishlari sifatida belgilangan [1]. PQ-330-son qarorda esa 2024–2025-yillarda aholini kambag'allikdan chiqarishning maqsadli ko'rsatkichlari hududlar kesimida tasdiqlanib, tuman va shaharlarning ixtisoslashuviga mos kompleks rivojlantirish vazifalari qo'yilgan [2]. Mazkur huquqiy yondashuv hududiy investitsiya siyosatini yagona mezon bilan emas, hududning real iqtisodiy holati va natija yaratish imkoniyati bilan uyg'un baholash zarurligini kuchaytiradi.

Tadqiqotning ilmiy muammosi Qashqadaryo viloyati hududlarida investitsiya resurslari bilan kuzatilayotgan iqtisodiy natijadorlikning nisbiy muvofiqligini aniqlash va ushbu muvofiqlikning vazn tanlovi hamda vaqt omiliga qanchalik barqaror ekanini baholashdan iborat. Dissertatsiyada aynan shu vazifa uchun investitsiya resurslari indeksi (RI) va hududiy iqtisodiy natijadorlik indeksi (HINI) alohida hisoblangan. Bunday ajratish investitsiya resursining o'zini natijadorlik tarkibiga kiritib, «investitsiya yuqori bo'lgani uchun samaradorlik ham yuqori»

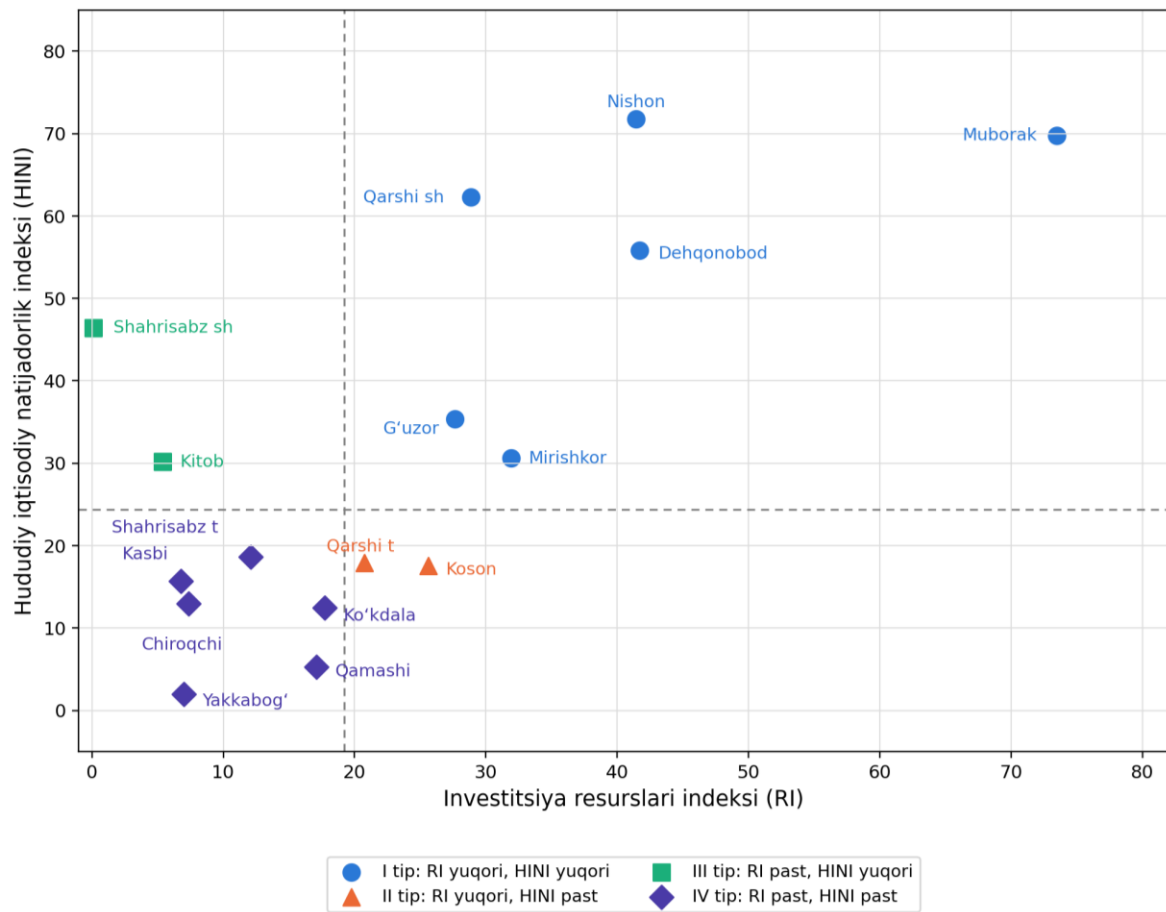
[https:// confers.com/](https://confers.com/)

35-to'plam 2-son Sentyabr 2026

degan mexanik xulosaga kelish xavfini bartaraf etadi. RI aholi jon boshiga asosiy kapitalga investitsiya, investitsiyaning o'sish sur'ati va aholi jon boshiga xorijiy investitsiya hamda kreditlar komponentlaridan tuzilgan. HINI esa o'rtacha oylik ish haqi, 1000 aholiga ishga joylashtirilganlar soni, aholi jon boshiga yuk aylanmasi va aholi jon boshiga sanoat mahsuloti ko'rsatkichlarini birlashtiradi [3].

Metodologiyada indikatorlar har bir yil kesimida min–max usulida me'yorlashtiriladi. Bazaviy variantda RI tarkibidagi uchta va HINI tarkibidagi to'rtta komponentga teng vazn berilgan. Natijalarning aynan teng vazn tanloviga bog'liqligini tekshirish uchun 2023–2025-yillardagi 48 ta hudud-yil kuzatuvlari asosida entropiya vaznlari ham hisoblangan. Entropiya vazni indikatorning iqtisodiy muhimligini emas, kuzatuvlar orasidagi axborot farqlanishini ifodalaydi; shu sababli u bazaviy natijaning vaznlash usuliga sezgirligini tekshiruvchi mustahkamlik vositasi sifatida qo'llanilgan. Har yil uchun RI va HINI medianalari tipologik chegara sifatida olinib, hududlar to'rtta tipga ajratilgan: I tip — RI yuqori/HINI yuqori; II tip — RI yuqori/HINI past; III tip — RI past/HINI yuqori; IV tip — RI past/HINI past. Mazkur toifalar «yaxshi» yoki «yomon» hududlar reytingi emas, balki viloyat ichidagi nisbiy resurs–natija pozitsiyasidir.

2025-yilda bazaviy teng vaznli RI medianasi 19,2299, HINI medianasi 24,4064 ni tashkil etgan. Ushbu chegaralar asosida Dehqonobod, G'uzor, Mirishkor, Muborak, Nishon va Qarshi shahri I tipga; Koson va Qarshi tumani II tipga; Kitob va Shahrisabz shahri III tipga; Chiroqchi, Kasbi, Ko'kdala, Qamashi, Shahrisabz tumani va Yakkabog' IV tipga mansub bo'lgan. Natijaning iqtisodiy talqinida HINI kambag'allik darajasi emasligini alohida saqlash muhim: u ish haqi, ishga joylashtirish intensivligi, yuk aylanmasi va sanoat natijasini umumlashtiradi. Shuning uchun I tipdagi hududni «kambag'allikni eng ko'p qisqartirgan», IV tipdagi hududni esa «mutlaq samarasiz» deb atash metodologik jihatdan noto'g'ri. Tipologiya investitsiya resursi va oraliq iqtisodiy natijalar o'rtasidagi nisbiy muvofiqlikni ko'rsatadi.

1-rasm. Qashqadaryo viloyati hududlarining RI–HINI bo'yicha tipologik guruhlanishi, 2025-yil¹

1-rasm resurs va natijadorlik bir xil yo'nalishda shakllanmagan hududlarni yaqqol ajratadi. I tipdagi hududlarda har ikkala indeks medianadan yuqori bo'lib, mavjud resurs bazasi va tanlangan iqtisodiy natijalar o'rtasida nisbatan yuqori uyg'unlik kuzatiladi. II tipdagi Koson va Qarshi tumanida RI medianadan yuqori, HINI esa past. Bu investitsiya hajmining mavjudligiga qaramay, uning mahalliy mehnat bozori, logistika yoki sanoat ishlab chiqarishiga uzatilish bo'g'inlarini qo'shimcha diagnostika qilish zarurligini bildiradi. III tipdagi Kitob va Shahrisabz shahrida investitsiya resursi nisbatan past bo'lsa-da, iqtisodiy natijadorlik yuqori bo'lib, mavjud iqtisodiy bazani qo'shimcha investitsiya bilan mustahkamlash imkoniyatini ko'rsatadi. IV tipda esa resurs va natija ko'rsatkichlari bir vaqtda medianadan past bo'lib, bu hududlarda kapital bazasi bilan birga iqtisodiy natijani shakllantiruvchi shart-sharoitlarni ham kuchaytirish ehtiyojini ko'rsatadi.

¹ hududiy panel asosida muallif hisob-kitoblari
<https://conferns.com/>

Tipologiyaning ilmiy ishonchliligini baholashda vaznlash barqarorligi alohida tekshirilgan. 2025-yilda teng vaznli va entropiya vaznli tasnif barcha 16 hudud bo'yicha bir xil natija bergan. 2023-yilda ham 16 hududning barchasi bo'yicha ikki usuldagi tip mos tushgan. 2024-yilda esa 14 hududda tasnif bir xil bo'lib, faqat Ko'kdala va Mirishkor RI vazn tanloviga sezgir bo'lgan. Natijada 2023–2025-yillardagi jami 48 hudud-yil holatidan 46 tasida tipologik mansublik bir xil, ya'ni vaznlash usullari o'rtasidagi umumiy moslik 95,83 foizni tashkil etgan. Bu natija RI–HINI tipologiyasining teng vazn tanloviga haddan tashqari bog'liq emasligini ko'rsatadi. Biroq ushbu xulosa tipologiyaning vaqt bo'yicha mutlaq barqarorligini anglatmaydi.

1-jadval. Hududlarning RI–HINI bo'yicha tipologik dinamikasi va barqarorligi, 2023–2025-yillar²

Hudud	2023	2024 (teng)	2024 (entropiya)	2025	Barqarorlik
Chiroqchi	IV	IV	IV	IV	Barqaror IV tip
G'uzor	I	I	I	I	Barqaror I tip
Muborak	I	I	I	I	Barqaror I tip
Nishon	I	I	I	I	Barqaror I tip
Qamashi	IV	IV	IV	IV	Barqaror IV tip
Qarshi shahri	I	I	I	I	Barqaror I tip
Dehqonobod	III	I	I	I	Vaqt bo'yicha o'zgaruvchan
Kasbi	I	III	III	IV	Vaqt bo'yicha o'zgaruvchan
Kitob	IV	IV	IV	III	Vaqt bo'yicha o'zgaruvchan
Koson	IV	IV	IV	II	Vaqt bo'yicha

² Muallif ishlanmasi

Hudud	2023	2024 (teng)	2024 (entropiya)	2025	Barqarorlik
					o'zgaruvchan
Ko'kdala	II	II	IV	IV	2024 RI vazniga sezgir
Mirishkor	III	III	I	I	2024 RI vazniga sezgir
Qarshi tumani	IV	IV	IV	II	Vaqt bo'yicha o'zgaruvchan
Shahrisabz shahri	I	I	I	III	Vaqt bo'yicha o'zgaruvchan
Shahrisabz tumani	IV	II	II	IV	Vaqt bo'yicha o'zgaruvchan
Yakkabog'	II	IV	IV	IV	Vaqt bo'yicha o'zgaruvchan

Vaqt bo'yicha barqarorlik vaznlash barqarorligiga qaraganda ancha past bo'lgan. Uch yil va ikki vaznlash usuli kombinatsiyalarida atigi 6 hudud, ya'ni 37,5 foiz, bir xil tipda qolgan. G'uzor, Muborak, Nishon va Qarshi shahri barqaror I tipni, Chiroqchi va Qamashi esa barqaror IV tipni tashkil etgan. Qolgan 10 hudud yoki 62,5 foizning nisbiy pozitsiyasi davr davomida o'zgargan. Demak, 95,83 foizlik vaznlash mosligi indeks konstruktsiyasining barqarorligini ko'rsatsa, 37,5 foizlik vaqt barqarorligi hududiy iqtisodiy pozitsiyalarning dinamik ekanini bildiradi. Hududni bir marta tipologiyalab, uni uzoq muddat o'zgaras guruh sifatida qabul qilish ilmiy va boshqaruv nuqtayi nazaridan asosli emas.

Mazkur natija hududiy investitsiya siyosatining tabaqalashtirilgan va moslashuvchan bo'lishini talab qiladi. I tip uchun asosiy vazifa mavjud resurs–natija uyg'unligini saqlash va investitsiyaning mahalliy qiymat zanjirlariga ulanishini chuqurlashtirishdir. II tipda resurs yetarli bo'lsa-da, natija nisbatan pastligi sababli investitsiyaning bandlik, logistika, sanoat kooperatsiyasi yoki mahalliy xizmatlarga uzatilishidagi cheklovlar aniqlanishi lozim. III tipda mavjud iqtisodiy natijadorlikni qo'shimcha investitsiya resurslari bilan mustahkamlash ustuvor bo'lishi mumkin. IV tipdagi hududlarda esa faqat yangi kapital jalb qilish

bilan cheklanmasdan, ishlab chiqarish bazasi, infratuzilma va mehnat bozorini parallel rivojlantirish zarur. Ushbu yondashuv PQ–330-son qarorda hududlar va yo‘nalishlar kesimida maqsadli ko‘rsatkichlar belgilanishi hamda tuman va shaharlarning ixtisoslashuviga mos «drayver» loyihalarni shakllantirish talabi bilan mazmunan uyg‘unlashadi [2].

RI–HINI yondashuvining ilmiy yangiligi resurs, oraliq iqtisodiy natija va yakuniy ijtimoiy natijani bitta integral ko‘rsatkichga birlashtirmasligidadir. Shu jihatdan u investitsiya siyosatini «qancha mablag‘ jalb qilindi?» savolidan «jalb qilingan resurs hudud iqtisodiyotida qanday natijaga aylandi va bu muvofiqlik vaqt davomida qanchalik saqlanmoqda?» degan boshqaruv savoliga o‘tkazadi. Tarmoq tarkibi va mehnat sig‘imining kambag‘allik natijasi uchun ahamiyatli ekani ilmiy adabiyotlarda ham qayd etilgan [4], biroq mazkur tezisdagi hududiy tipologik xulosalar faqat Qashqadaryo viloyati bo‘yicha dissertatsiyada amalga oshirilgan real hisob-kitoblarga tayangan.

Shu bilan birga, tipologiyaning metodologik chegaralari saqlanadi. Birinchidan, RI va HINI nisbiy indekslar bo‘lib, ularning sonli qiymati mutlaq iqtisodiy samaradorlik koeffitsiyenti emas. Ikkinchidan, yillik min–max me‘yorlashtirish sabab tip o‘zgarishi hududda mutlaq ishlab chiqarish yoki daromadning pasayganini avtomatik anglatmaydi; u boshqa hududlarga nisbatan pozitsiya o‘zgarishini bildiradi. Uchinchidan, HINI kambag‘allik ko‘rsatkichi emas va tipologik mansublik investitsiyaning kambag‘allikka sababiy ta’sirini isbotlamaydi. Mazkur ehtiyotkorlik RI–HINI ni siyosiy qaror uchun dastlabki saralash va diagnostika vositasi sifatida qo‘llash, keyingi bosqichda esa tarmoq, bandlik, daromad va kambag‘allik mexanizmlarini alohida ekonometrik baholash zarurligini ko‘rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, Qashqadaryo viloyati misolida RI–HINI tipologiyasi investitsiya resurslari bilan hududiy iqtisodiy natijadorlikning nisbiy muvofiqligini aniqlash, natijaning vaznlash usuliga mustahkamligini tekshirish va vaqt bo‘yicha tip o‘zgarishini boshqaruv signali sifatida kuzatish imkonini beradi. 2025-yildagi 16/16 moslik va 2023–2025-yillardagi 95,83 foizlik vaznlash mosligi indeks

konstruktsiyasining nisbatan barqarorligini ko'rsatgan bo'lsa, faqat 37,5 foiz hududning vaqt bo'yicha bir tipda qolishi investitsiya siyosatini muntazam yangilanadigan hududiy diagnostikaga bog'lash zarurligini asoslaydi. Amaliy jihatdan bu bir xil viloyat ichida ham bir xil investitsiya siyosati emas, resurs–natija kombinatsiyasiga mos differensial boshqaruv rejimini qo'llashni talab qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

[1] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 23-sentabrdagi PF–143-son Farmoni «Kambag'allikni qisqartirish va aholi turmush farovonligini oshirish borasidagi chora-tadbirlarni yangi bosqichga olib chiqish to'g'risida». 1–2-bandlar. Rasmiy manba: <https://lex.uz/docs/7109857>

[2] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 23-sentabrdagi PQ–330-son qarori «“Kambag'allikdan farovonlik sari” dasturini amalga oshirish bo'yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to'g'risida». 2- va 3-ilovalar, hududlar kesimidagi maqsadli ko'rsatkichlar hamda kompleks rivojlantirish choralari. Rasmiy manba: <https://lex.uz/docs/7109778>

[3] Nabiyeu O.A. Qashqadaryo viloyatida investitsiyalarni jalb qilish orqali kambag'allikni qisqartirish metodologiyasini takomillashtirish bo'yicha dissertatsiya tadqiqoti. III bob, 3.2-paragraf: RI–HINI metodologiyasi va hududiy tipologiya, 2023–2025-yillar.

[4] Loayza N.V., Raddatz C. The Composition of Growth Matters for Poverty Alleviation. Journal of Development Economics, 2010, 93(1), 137–151. DOI: 10.1016/j.jdeveco.2009.03.008. (Dissertatsiyada foydalanilgan manba).

[5] O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. SIAT — statistik ma'lumotlarni yagona interaktiv tizimi. Qashqadaryo viloyati bo'yicha hududiy investitsion va ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlar. <https://siat.stat.uz>